

Iš pavojingų Trakų legendų. Legenda Nr.5: „Užkeikti istorijos vaidmenys“

Jau šiek tiek pasakojau, kaip žmonių likimus ir lietuvišką paveldosaugą laužė trumpa sovietų propagandos specialistų N. Konovalovo ir J. Ponomarenkos žinutė „Ar laikas atkurti pilis?“, 1960 m. gruodžio 20 d. išspausdinta komunistų imperijos sostinėje Maskvoje leistame laikraštyje „Известия“.

Išslaptinus dalį KGB archyvų, šiandien turime unikalią galimybę sužinoti, kas po šio straipsnelio pasirodymo vyko Lietuvoje – tai liudija įrašų „visiškai slaptai“ pažymėta pažyma Nr. 26477, kurią praėjus keturioms dienoms pasirašė sovietų saugumo, anuomet vadinto Valstybės saugumo komitetu prie Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Ministrų tarybos, pirmininkas pulkininkas Alfonsas Randakevičius (1919-1978).

Deja, heroizmo šioje istorijoje mažai, o apie trakiečius net norėtusi nutylėti, bet juk tai, kas ilgai nutylima, anksčiau ar vėliau išnyra į dienos šviesą...

Gintaras Abaravičius

Vilniečių diskusijos KGB priežiūroje

Taigi, 1960 m. gruodžio mėn. 24 d. Lietuvoje veikęs KGB jau puikiai žinojo, kas, kaip ir kur aptarinėjo N. Konovalovo ir J. Ponomarenkos straipsnį. O būtent – kaip jį vertino Vilniuje ir pačiuose Trakuose.

Saugumiečiai konstatavo, kad daugiausiai straipsnį komentavo Vilniuje įsikūrusių savaitraščio „Literatūra ir menas“ ir žurnalo „Šluota“ redakcijų, Socialinės apsaugos ministerijos bei Architektūros ir restauravimo dirbtuvių darbuotojai.

Šiose KGB agentų stebėtose grupėse vyravo nuomonė, kad istoriniai paminklai labai apleisti, nepakankamai saugomi ir vis labiau griūva. Tačiau dėl tokių kalbų net KGB negalėjo reikšti pretenzijų, nes taip kalbėjusieji pritarė „savalaikėms ir būtinoms priemonėms“, kurių dėl kultūros paminklų restauracijos ėmėsi oficiali sovietinės Lietuvos valdžia.

„Pavieniai asmenys, ypač iš gausaus architektų, inžinierių ir menininkų rato, kalba, kad Trakų pilies atstatymas yra labai svarbus Lietuvos žmonėms, kadangi ši pilis daugelį metų buvo kovų su kryžiuočiais ir kitais užkariautojais centras. Be to, pilis atkuriamą ne kaip Lietuvos kunigaikščių rezidenciją, o kaip istorinis paminklas, kuriame planuojama organizuoti turtingą istorinį muziejų“, – rašoma KGB pažymoje.

Iš darbo kolektyvuose nugirstų pokalbių infiltruoti saugumo agentai perpasakojo ir „nuogaštavimus“, kad jei „Известия“ paskelbto straipsnio turinys „taps žinomas plačiajai respublikos visuomenei, jis gali sukelti įvairių nesveikų interpretacijų, o nacionalistiškai mąstantys asmenys respublikoje ir antisovietinių lietuvių emigrantų centruose panaudos šį straipsnį norėdami išpūsti nacionalistinę ir antisovietinę propagandą.“

Vienas iš KGB agentų, šnipinėjęs savaitraščio „Literatūra ir menas“ bendradarbius, pateikė net tikslią citatą, ką kalbėjo jo

kolegos: „... lėšos paminklų restauravimui skiriamos visos įgaliosios įstatymu ir nėra Lietuvos TSR vyriausybės išsilaikymai. Taip kritikuoti politiškai neteisinga. Rašyti apie tai laikraštyje nevertė, nes tai erzins gyventojus ir taps gera medžiaga užsienio nacionalistams, kurie bandys tai parodyti kaip rusų priespaudą, panieką Lietuvos istoriniams paminklams ir pan.“

Ši citata rodytų, kad „Literatūros ir meno“ darbuotojai arba buvo dešifravę saugumo agentų ir su juo žaidę gudrų žaidimą, arba pats agentas buvo vienas iš tų, kurie prisidengdami lojalumo kaukėmis bandė švelninti beprasidedantį ideologinį lietuviškos kultūros „valymą“.

Ne tokie skrupulingi agentai buvo įsitaisę „Šluotos“ redakcijoje ir Socialinės apsaugos ministerijoje – jie tiesiog referavo, kad „kai kurie“ bendradarbiai kalba, jog straipsnis smarkiai žeidžia vietos gyventojų nacionalinius jausmus.

Neliko nepastebėti

„Pavieniai asmenys, tokie, kaip vyresnysis architektas Makštys, vyriausiasis inžinierius Jankauskas ir kiti architektūros ir restauravimo dirbtuvių darbuotojai, viešai teigia, jog palyginus su restauracijos darbais, kurie vykdomi restauruojant bažnyčias ir katedras Novgorodo, Kijevo miestuose, paaiškės, kad ten išleista daugiau pinigų nei pas mus, nors cerkvės neturi tokios istorinės vertės, kaip pilis Trakuose“, – pranešė agentas, akivaizdžiai pasipiktinęs, kad lietuviai drįsta savo paminklus lyginti su didžiarusių cerkvėmis.

Iš nugirstų pokalbių saugumiečiai buvo priversti konstatuoti sutartinį vilniečių pasipiktinimą provokaciniu N. Konovalovo ir J. Ponomarenkos straipsniu.

Pagauk, jei gali

Dėl tokių kalbų okupacinė valdžia iš esmės nieko negalėjo prikišti. Pavyzdžiui, LTSR Kultūros ministerijos Meno skyriaus vedėjas pavaduotoja drg. Lissauskaitė manė, „kad šis straipsnis šmeižia respublikos partinės organizacijos vadovybę, kadangi

šie darbai atliekami su Lietuvos Komunistų partijos Centrinio komiteto žinia. Lėšos restauracijai buvo skirtos per Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Mokslų akademiją ir vyksta ne tik restauracija, bet ir moksliniai darbai, tokie kaip pilies archeologiniai kasinėjimai, jų metu rastų daiktų tyrinėjimas ir kt.“

KGB teko pripažinti, kad Vilniuje „panašios nuomonės laikėsi“ dauguma – ir neįvardinto instituto partinės organizacijos sekretorius drg. Morkūnas, ir Socialinės apsaugos ir aprūpinimo ministro pavaduotoja drg. Stasiukaitytė, ir Vilniaus miesto komunalinio ūkio darbuotojas drg. Tyla, „ir kiti“.

Tačiau visiškai kitokiomis nuotakomis tomis dienomis alsavo Trakų miestas.

O tuo metu Trakuose...

Pateikiu iš rusų kalbos išverstą LTSR KGB pirmininko pulkininko A. Randakevičiaus pažymos ištrauką be jokių komentarų – tiesiog skaitykime ir mėgaukimės:

„Priešingai, Trakų miesto gyventojai, komentuodami straipsnį laikraštyje „Известия“, sako, kad už lėšas, leidžiamas pilies atstatymui, būtų galima pastatyti miestui būtiną gyvenamąjį fondą, baigti kanalizaciją ir vandentiekį bei įgyvendinti kitus miesto gerovės darbus.“

Miesto gyventojai mano, kad lėšų naudojimas pilies atkūrimui yra nesavalaikis, nes mieste dar nėra mokyklos, kino teatro, kultūros centro, nebaigti vandentiekio ir kanalizacijos sistemos statybos darbai (trunkantys kelerius metus), nėra ligoninė ir poliklinika pritaikytų pastatų.

Pilies restauravimo darbai vykdomi neatsižvelgiant į materialinius ir dvasinius miesto gyventojų poreikius. Pavyzdžiui, tarnautojas Sipavičius pareiškė, kad pilies atstatymo darbus reikėjo atlikti tik baigus planuotą naujas statybas ir miesto atkūrimo darbus. „Mes švaistome milžiniškas pinigų sumas buvusių feodalų būsto atstatymui, nors turėjome tuo metu kurti naują ir stebėti, kaip dūsta sena.“

Intelligentijos atstovė (nubraukta originale, – aut. past.) Mokyklos – internato dėstytoja (įrašyta ranka, – aut. past.) Župenytė dėl straipsnio laikraštyje „Известия“ pareiškė: „Atsirado bent vienas protingas žmogus, kuris parašė apie visa tai. Reikia rodyti, kaip žmonės gyvena dabar, o ne bandyti parodyti, kaip anksčiau gyveno feodalai. Pinigus leidžia ne tam. Geriau statytų butus, nes dabar į Trakus atvažiuoji kaip į kažkokį purvį kaimą“.

Trakų rajono ligoninės darbuotojai Belekevičius ir Gorlov teigė, kad straipsnis apie pilies Trakuose atstatymą parašytas teisingai, tik gaila, kad jis nepasirodė anksčiau. Pilies statybai išleidžiama labai daug pinigų, o štai tikros ligoninės mieste nėra.

Mokyklos darbuotojas Maliakov, buvęs sovietų partizanas, pareiškė, kad mieste nėra tipinės stacionarios mokyklos, klasės išbarstytos įvairiuose miesto namuose. Iš pradžių reikėjo aprūpinti vaikus pastatu mokymuisi, o tik po to atstatyti buvusių feodalų pilį.

Ligoninės darbuotojas Klimas sakė, kad jis dirba Trakuose, tačiau yra priverstas gyventi Lentvaryje privačiame bute ir už 16 kvadratinę metrų kambario, kuriame gyvena 10 žmonių, nuomą moka 200 rublių. Jau šešerius metus jam žada suteikti butą Trakuose,

tačiau buto iki šiol nėra. Pasirodo, dabar atstatoma pilis, kuri ir taip dar daug metų galėjo stovėti, o juk geriau už šias lėšas būtų pastatę gyvenamuosius namus.

Statybos skyriaus darbuotojas Mikalauskas pareiškė, kad jis labai pritaria straipsniui laikraštyje „Известия“ ir net pats ruošėsi apie tai parašyti, tačiau neturėjo pakankamai minčių taip gerai viską suformuluoti.

Pilį atstatinėjęs darbininkai kalba, kad paskaičiavus, kiek į ją yra investuota lėšų, buvo galima už tokių pat sumų pastatyti daugiau nei 10 gyvenamųjų pastatų po 10–12 butų.

Trakų teatras (nekarališkas)

Gal ką nors pasisėkė atpažinti? Klausiu ne apie konkrečius Sipavičių, Župenytę, Belekevičių, Gorlov'ą, Maliakov'ą, Klimą ar Mikalauską, bet apie neapykantą nacionaliniam Lietuvos kultūros paveldui, kuri Trakuose tikslingai kurstoma vardan daugiabučių, kanalizacijos ir panašių „materialinių ir dvasinių miesto gyventojų poreikių“ bei su jais susijusių statybinių užmojų. Kam tai naudinga – nuspėti nesunku, nepaisant to, kad prabėgus 60 metų pasikeitė šio istorijos teatro aktoriai ir statistai. Vaidmenys liko tie patys.